

SZÉLJEGYZETEK A TANÍTÓKÉPZÉS TÖRTÉNETÉHEZ A BÁCSKÁBAN

KÁICH KATALIN

Amikor 2006. december 1-én az Újvidéki Tudományegyetem 14. karaként megnyitotta kapuit a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar Szabadkán, akkor gyakorlatilag egy több mint kétszáz éves hagyomány bizonyította életrevalóságát, hiszen az 1777-ben meghozott Ratio Educationis értelmében – a rendelet az Osztrák Birodalom magyarországi tartományainak állami szintű oktatásügyét igyekezett szabályozni –, az akkori Bács vármegye az elsők között tett lépéseket arra, hogy az életbe léptetett előírásoknak megfelelően rendezze a megyében élők elemi iskolai oktatását.

Az 18. század első negyedében történt tervszerű telepítések, melyek a török időkben elnéptelenedett déli országrészek benépesítésére irányultak, egy olyan multietnikus térség kialakítását valósították meg, mely az elkövetkező időkre nézve is meghatározta a mai Vajdaság demográfiai szerkezetét. Magyarok, szerbek, dalmaták – katolikus szlávok –, németek, rutének, szlovákok, románok érkeztek a Monarchia egész területéről, de franciák, spanyolok is jöttek, hogy szerencsét próbáljanak a Bánság mocsarakban gazdag területén. Nem csoda, hogy nagy részük igen hamar feladta a harcot a viszontagságokban bővelkedő környezettel, s ma már csak néhány családnév emlékeztet bennünket egykori jelenlétükre.

Az első iskolákat természetesen az egyházközösségek hozták létre. Nagyon tarka képet mutattak ezek az oktatási létesítmények. A legszámosabbak a katolikus és a pravoszláv egyház által működtetett iskolák voltak. Az oktatás minősége – ha egyáltalán beszélhetünk minden esetben minőségről –, szintén nagyon különbözött egymástól. A közzé tett Ratio Educationis, amely az anyanyelven történő kötelező elemi iskolai oktatást szorgalmazta, úgy tűnik, megfelelt a demográfiailag igen változatos képet mutató régióban élők elvárásainak, ha a legkisebbek okításának módjáról volt szó. Erre abból is lehet következtetni, hogy a vármegyei vezetőség a Ratio életbelépését követően az 1777. november 10-én Újvidéken megtartott megyegyűlésen hirdette ki az iskolareformra vonatkozó rendelkezéseket, és arról is határozott, hogy az elhanyagolt oktatásügy nehézségeinek megoldására megteszik a szükséges lépéseket. Jelesül, tekintettel az itt élő többség nemzeti és vallási hovatartozására, a tanítók képzését két helyen fogják megszervezni. *A katolikus tanítóképzést Szabadka, míg a szerbet – ortodox – a vármegye székhelye, Zombor vállalta fel.*

Az elemi iskolák rendszeres működtetésére vonatkozóan a szakemberek képzését tehát mielőbb meg kellett oldani. Köztudott ugyanis, hogy az egyházak által fenntartott iskolákban is hiányos volt a tanítók képzettsége. Az igazi probléma elsősorban az állami iskolákban jelentkezett, amelyeknek tanítói között kántorok, obsitos ka-

tonák, az első osztályt esetleg befejezett gimnáziumi tanulók, kicsapott vagy vándordíjak voltak, de az is előfordult, hogy írni-olvasni alig tudó mesteremberek is tanítóskodásra adták a fejüket. Jól jellemzi a korabeli állapotokat Pálinkás József 1969-ben közzé adott szabadkai iskolatörténete, mely egy 1770/71-ben végzett tanügyi összeírásból idéz: *„Legnehezebb ebben az iskolai munkában a tanítók biányos tudása és sokféle elfoglaltsága”*. Ezt a megállapítást követően konkretizálja az előfordult visszásságokat: *„A tanítók olyan munkákat is elvégeztek, amit mi ma el sem képzelhetünk. Rendszerint a tanító végezte a faluban a jegyzői teendőket is”*. A kettő fogalma – ludimagister – tanító/jegyző annyira összenőtt, hogy a falu népe az iskolamester alatt elsősorban a jegyzőt értette. *„E mellett a tanító kántor, karmester, énekarvezető, harangozó, végrehajtó, levélbördő, kocsmai muzsikus, Budán pl. a tanítót bízta meg a város a toronyóra karbantartásával és mindennapi felbúzásával.”* (Pálinkás, III.28. 10.o.).

Az egyház gyakran alkalmazott a városi, illetve a falusi iskolákban világi tanítókat, akiket a templomszolgák kategóriájába soroltak. Így volt ez Szabadkán is. A szabadkai plébánia 1773-ban meghozott működési szabályzata az e pontban a templomszolgák között említi az akkori fiú- és leányiskola két tanítóját. Lényegében tehát a világi tanítók is az egyház alárendeltjei voltak. A Mária Terézia uralkodása alatt szorgalmazott, az egész birodalmat érintő iskolareformok a kor kihívásaira igyekeztek választ adni. A felvilágosodás és a mechanika százada többé nem engedhette meg azt, hogy az alattvalók, mint a gazdasági élet hordozói, ne részesüljenek megfelelő képzésben. A hat és tizenkét év közötti gyermekek „kötelező oktatására” vonatkozó előírások realizálása tehát szakképzett tanítókat feltételezett. Ezért döntöttek a Bács vármegyeiek is úgy, hogy egyfelől megszervezik az ún. normaiskolákat, másfelől pedig hat hónapos tanítói tanfolyamokat indítanak a pravoszlávok, illetve a katolikusok számára.

A 18. század utolsó harmadában a mai Bácska területén kilencven elemi iskola működött, ebből 41 volt a pravoszláv. A Bánságban a szerb iskolákon kívül nagy volt a száma a német iskoláknak is. A reformok bevezetése három császárilag jóváhagyott iskolaszervezési okirat alkalmazásával történt. Nevezetesen, irányadó volt: 1. az Allgemeine Schulordnung für die deutsche Normal, Haupt und Trivialschulen ... 1774-ből, mely az osztrák iskolák átszervezését írta elő; 2. a Temesi Bánság provinciális része pravoszláv triviális kis iskoláinak iskolai szabályzata 1776-ból; 3. Ratio Educationis 1777-ből, mely a magyar kisdíjak kötelező oktatásával kapcsolatos tudnivalókat tartalmazta.

A TANÍTÓKÉPZÉS KORAI KEZDETEI

Az egykori Bács vármegyében, tehát a tanítóképzés két központjának a megválasztásában a vallás és a nemzeti hovatartozás – a nyelv – játszott meghatározó szerepet. A többségében szerbek lakta Zombor és környéke ezért lett a szerb tanító-

képzés központja, míg a katolikus többségű Szabadkának - dalmaták, magyarok, németek - a katolikus tanítóképzés jutott.

Itt mondjuk el azt is, hogy *a szerb nyelvű tanítóképzést illetően a folytonosság a jellemző, amennyiben az 1778-tól a mai napig, megszakítás nélkül realizálódott, még hozzá Zomborban*. Egy rövid szünet 1811-ben következett be, amikor Szentendrére tették át a szerb tanítók képzésének intézményét, de 1816-ban már újra a megyeszékhelyen találjuk a szerb tanintézetet.

A tanítói pályára készülők általában november 1-től április 15-ig hallgatták a különböző kurzusok előadásait. Tekintettel a már meglévő tanítók alulképzettségére, számukra nyári továbbképzést szerveztek április 15. és augusztus 20. között. *Az első szabadkai tanítóképző tanfolyamot 1778 novemberében Hofbauer Jakab és Böck Ferenc szakképzett tanítók indították útjára az ún. Budai Tanterv alapján*. Hozzájuk csatlakozott 1779-ben Novotnik Ferenc, „akit a magisztrátus egyéb teendői mellett a normában a zenei neveléssel is megbízott”. (Káich, 2008. 52.o.).

Ha netán azt gondolnánk, hogy a különböző vonatkozó határozatok életbe léptetésével rövid időn belül javulást lehetett tapasztalni az oktatás terén, akkor csalódást kell okoznunk. Ismerünk pl. egy 1786. augusztus 26-án Szabadkán kelt német nyelvű jelentést, mely a helybeli iskola állapotát méri fel, s mely igen kedvezőtlen körülményeket rögzít. *„A helybeli iskolák – olvashatjuk a többi között –, a városházával egybeépült földszintes házban vannak négy tanteremben elhelyezve, de nagyon siralmas állapotban, egyik osztálynak sincsen padlója, s így a sok járástól és söpréstől egész gödrök képződtek már a talajban. Még szomorúbb az első osztály helyzete, amelyet csak egy féllábnyi vastag közfal választ el a városi lóistállótól. A szegény kisfiúk a bódító és fejfájást okozó bűzben és a kocsisok éktelen káromkodásai mellett nem tanulhatnak nyugodtan...”. (A fordítást idézi Káich, 2008. 56.o.).*

A KÖZÉPFOKÚ TANÍTÓKÉPZÉS

A középfokú, két évig tartó tanítóképzés, melyet az egri püspök hívott életre 1828-ban, nem oldotta meg országos szinten a tanítóhiány problémáját, így a helyi jellegű tanfolyamokra továbbra is szükség volt. Nem volt másképpen ez a Bácskában sem. A zombori szerb tanítóképzés saját úton haladt. Háromszor öt hónapos képzést kaptak a leendő tanítók egészen 1815-ig, majd pedig *az 1871/72. iskolaévvél bezárólag két évre emelték a tanulmányi időt* (Аркадије Варађанин (1998):Сомборска учитељска школа, Ин: Алманах/Календар, 73.o.).

Szabadka, szükség szerint, továbbra is fenntartotta a hathónapos tanfolyamokat, s ez nyomon követhető egészen 1843-ig. Az 1842. október 26-án meghozott királyi rendelet, amely öt római katolikus tanítóképző intézet felállítását írta elő – Pest, Szeged, Miskolc, Érsekújvár, Nagykanizsa –, immár szükségtelenné tette Szabadkán az időnkénti tanfolyamokat, tekintettel a Tisza-parti város közelségére. *A folyama-*

tos magyar tanítóképzés intézményét 1871. november 25-én nyitották meg Szabadkán. A kiegyezést követően meghozott népoktatási törvény (1868), mely a 6-12 évesek tankötelezettségét írta elő a városi és falusi kisiskolák esetében, a hatosztályos képzést tűzte ki célul. Mindez, és a nők helyzetében bekövetkező/bekövetkezett változások – a nők munkába állásának lehetősége –, illetve a magasabb szintre emelendő népművelés igénye a minőséges tanítóképzés igényeként fogalmazódott meg. Külön paragrafus rendelkezett a tanítóképezdekről (81-105.§), valamint a tanítónő képezdekről is (106-115.§). A már meglévő felekezeti egyházi tanítóképzők mellett húsz állami tanító és tíz állami tanítónő képezde alapításával kívánták megoldani a hatékony népneveléssel kapcsolatos feladatokat. Ilyen körülmények között került sor, másodikként az országban, a szabadkai tanítónő képezde megnyitására. Nagy a valószínűsége annak, hogy a hely megválasztásában szerepet játszott a térség multietnikus jellege, és természetesen a katolikus magyar nyelvű tanítóképzés hagyománya. Politikai szempontból az sem volt mellékes, hogy mindössze 55 kilométerre, a vármegye központjában, Zomborban, egy jól működő, idestova száz éves tradícióval rendelkező, felekezeti alapítású szerb tanítóképző működött. A nagyon is összetett társadalmi, gazdasági és politikai helyzet tehát – pl. az 1867 után felerősödő magyarosítási törekvések –, mindenképpen hatással lehettek a hely kiválasztására.

Az Eötvös József nevével fémjelzett törvény *a hároméves tanítóképzést is bevezette*, lévén hogy az illetékesek elégedetlenek voltak a kétéves képzés eredményességével. *A zombori szerb tanítóképző az 1869/70-es tanévben vezette be a hároméves pedíg a törvénymódosítást követően, az 1892/93-as tanévben a négyéves kötelező oktatást.* Itt említjük meg azt is, hogy szervezésbeli változásokra is sor került, amennyiben az 1896/97. tanévben külön választották a fiú- és leányosztályokat. *„1903-ban e különválasztás következményeként a tantestület is megoszlott, végül pedíg 1910-ben formálisan is szétvált a Szerb Tanítóképző: Tanítóképzőre (Srpska narodna učiteljska škola), és Tanítónőképzőre (Srpska narodna učiteljska škola).”* (Káich, 2006. 103.o.).

Az első tíz évet a szabadkai állami tanítónő képezde életében az alapozás éveinek tekinthetjük. Munkája nem volt zavartalan, nehezen tudta elfogadtatni magát, hiszen egy kifejezetten katolikus környezetben kellett helyállni, egy olyan légkörben, amely nem kedvelte az állami alapítású tanintézményeket, lévén, hogy „az állami iskolák bevezetésével évszázados jogait látta veszélyeztetve az ifjúság nevelésében”. (Pálinkás, 1969. május 9. 20.o.).

A képző zárt jellegű oktatási intézmény volt, amennyiben *„A tanulókat jól felszerelt, az iskolával egybekötött intézetben helyezték el. A diákok nagy része állami segélyben is részesült a magaviselet és a tanulmányi előmenetel függvényeként. Voltak teljes fizetéssel, fél, negyed fizetéssel és ingyenesen bennlakó tanulók”.* (Pálinkás, uo.)

Újabb változást jelentett az is, hogy 1881 januárjában minisztériumi külön ren-

delettel bevezették az ún. előkészítő osztályt, ami előzménye volt a négyéves tanítóképzésnek. Ez idő tájt oldották meg, többek között, a testnevelés-problémát is egy modern tornaterem kialakításával, és bevezették a kötelező tornafelszerelést. *A város művelődési életében szintén meghatározó szerepe volt a tanintézetnek.* Nyilvános év végi vizsgákat tartottak. A szavalatok, az egyéni zenei produkciók és az intézet énekkarának fellépése nagy közkedveltségnek örvendtek a lakosság körében. A városi szervezésű rendezvényeken is felléptek a tehetséges diákok. A színházban diákelőadásokon tapsolhattak a növendékek, s eljártak a hangversenyekre is. A 19. század végére elkészült az új iskolaépület, amely minden szempontból esélyt biztosított a teljesség igényeinek megfelelő, korszerű tanítóképzésre. Ugyancsak a 19. század kilencvenes éveinek elejétől kezdve a nemzetiségi tanulóknak módjában állt az is, hogy anyanyelvükön szerezzék meg a tanítói oklevelet. Évente négy-öt diák élt is ezzel a lehetőséggel. A háború előtti években a szerb nyelv fakultatív oktatása is megoldódott. A diákok az országos rendezvényeken is képviseltették magukat. Különösen a kézimunka-kiállításokon jeleskedtek. Számos díjban, elismerésben részesültek ügyességüket, rátermettségüket bizonyítandó. A szabadkai tanítóképző az első világháború kitöréséig rangos helyet vívott ki magának a történelmi Magyarországon. A háborús körülmények, sajnos, ennek a tanintézetnek a fejlődésében is visszatesztet jelentettek, annál is inkább, mert épületének nagy részét hadicélokra – kórház – foglalták le egészen a háború befejezésig.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság korszakában, tehát a két világháború között a folyamatos magyar tanítóképzés ellehetetlenült mindazoknak a törvénybe iktatott, *a nemzeti kisebbségek jogait megcsorbító rendelkezéseknek, melyeket a búszas években hoztak,* s melyek között volt pl. az ún. névelemzésre vonatkozó előírás. Ennek értelmében minden –ity, -its, -ics, -ich-re végződő vezetéknevű diáknak automatikusan szerb osztályba kellett beiratkozni, függetlenül attól, hogy beszélte-e az állam nyelvét vagy sem. Az államosítás után a tanítóképző *„mint egyes tanítóképző folytatta munkáját. ... Tanári karát sem vette át az új rezsim. Szervezetileg is megváltozott. A nagy tanítóihiányra való tekintettel ideiglenesen, 1924-25-ig, a tanítás idejét három évre csökkentette a vallás- és közoktatásügyi minisztérium”.* (Pálinkás, 1969. június 20. 10.o.). A tanítás nyelve a szerb volt az újonnan beiratkozottak számára. Az előző, a magyar generáció tanulóinak legtöbbször, nem lévén különben sem szabadkai, Szegeden, Kalocsán vagy másutt folytatta tanulmányait. Továbbra is zárt jellegű intézményként működött, immár külön leány-, illetve fiú-internátussal. Közben Újvidéken is nyitottak tanítóképzőt, de amikor a súlyos anyagi helyzetre való hivatkozással a törvény értelmében be kellett zárni egyet a Vajdaság területén lévők közül 1929-ben, akkor a szabadkaira esett a választás.

A második világháború alatt, 1941-ben, tizenkét év után újra megnyitotta kapuit a tanintézet, méghozzá mint líceum-tanítóképző, melyre kétéves tanítói akadémia épült. Az akadémiai képzést a háború idején egy évre csökkentették. Lényegében egy ötéves tanítóképzésről beszélhetünk. Szabadkán az 1941/42-es tanévben nyílt el-

ső osztály, de az ismert körülmények miatt, akik beiratkoztak, nem fejezhették be tanulmányaikat. A háború éveiben újra indított oktatás jelentősége abban áll, hogy a viláégést követően a már Szabadkán útjára bocsátott tanítóképzés zavartalanul tovább folytathatta munkáját.

A szocializmus útjára lépett *Jugoszláviában* az oktatásügy megszervezése és realizálása elsődleges feladatnak számított. A nagy tanítóhiányra való tekintettel a gyorsított kiképzés révén igyekeztek a jelentkező problémákat orvosolni. A szocialista társadalom kiépítésének munkájában olyan felelősségteljes hozzáállású tanítóokra volt szükség, akik „a nép és a népi állam támogatóivá” válhattak. A *szabadkai tanítóképző feladata többek között az lett, hogy a testvériség-egység szellemében álljon a népnevelés szolgálatába. „Falai között helyet biztosított a magyar és a szláv ajkú ifjúságnak tanulmányaik saját anyanyelvükön való folytatására. ... öt magyar és öt szerbhorvát tannyelvű tagozatot nyitottak meg.”* (Pálincás, 1969. augusztus 29. 12.o.).

A magyar és a szerbhorvát tagozatot 1948-ban külön választották. Az utóbbi az 1952/53-as tanévben megszűnt. A négyéves képzést az ötéves váltotta fel. A szabadkai magyar tannyelvű tanítóképző 1953/54-ben az elsők között vállalta fel az új oktatási formát. Hamarosan újabb változás történt, amennyiben az 1957/58-as tanévben a két magyar tagozat mellett egy szerbhorvátot is megnyitottak.

AKADÉMIAI KÉPZÉS

A hetvenes évek elejét is változások kísérték. Az átszervezés eredményeként az ötévest egy kétéves akadémiai képzés zárta. Ez tette lehetővé azt is, hogy a gimnáziumot végzett tanulók, amennyiben a tanítói diploma megszerzése mellett döntöttek, beiratkozhattak a kétéves főiskolára.

A pedagógiai akadémia megalakulása. 1973-ban az általános iskolákban tanító tanárok képzését vállalta fel, azaz az ún. előadói státusz megszerzésére adott lehetőséget. A szabadkai kétéves pedagógiai akadémia hallgatói tanulmányaik befejezése révén olyan oklevelet szerezhettek, amely feljogosította őket arra, hogy az általános iskola felső négy osztályában magyar nyelvet és irodalmat, magyart, mint környezet nyelvet, valamint fizikát, kémiát vagy matematikát taníthassanak.

A MAGYAR NYELVŰ EGYETEMI SZINTŰ TANÍTÓKÉPZÉS

Az egyetemi szintű tanítóképzést a Szerb Népköztársaság képviselőházában meghozott rendelkezések értelmében az 1993/94-es tanévben vezették be. Egyetemi karokat alapítottak Zomborban, Belgrádban, Jagodinán, Vranjeben, Užiceben és Prizrenben, Szabadkán viszont nem, azt állítva, hogy az ottani főiskolán tanító tanárok képzése nem felel meg a követelményeknek. Valamelyest enyhíteni óhajtván a magyar tanítóképzés ügye elrendezésének kérdésében, *a zombori egyetemi ka-*

ron egy év múlva lehetővé tették egy magyar tagozat megnyitását. Az 1994/95-ös tanévben mindössze hét hallgató iratkozott be az első évfolyamra. A tantárgyak nagy részét, kivéve a magyar nyelvet, irodalmat, zenét és matematikát, szerb nyelven hallgatták az egyetemre iratkozott magyar diákok. A módszertanok tantárgyainak elméleti és gyakorlati oktatása magyar nyelven történt.

A magyar nyelvű egyetemi szintű tanítóképzés kérdéskörének megoldására több mint tíz évet kellett várni. Először Zomborból Szabadkára tették át a fiókintézményként működtetett magyar tanítóképzést, ami óriási hallgatói létszámnöveléshez vezetett: hét-tíz hallgató helyett 40–50 lett. Egyre több tantárgyat hallgathattak a diákok anyanyelvükön, miközben a vajdasági magyar politikusok azon fáradoztak, hogy a magyar tanítók képzése végül is megfelelő körülmények között, lehetőleg egy önálló intézmény keretein belül kapjon végleges megoldást. A végeredményt a 2006/2007-es iskolaév hozta meg, amikor az Újvidéki Tudományegyetem 14. karaként 2006. december 1-én Újvidéken bíróságilag is bejegyezték a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kart. Ettől kezdve az oktatás kizárólag magyar nyelven történt/történik, és az egyetemi szintű magyar tanítóképzés helyzetét megoldottnak lehet tekinteni.

IRODALOM

- Káich Katalin (2006): *A bogoyfák árnyékában*. Vajdasági Magyar Művelődési Társaság, Újvidék.
- Uő. (2008): *A tanítóképzés kezdetei Szabadkán (1778-1871)*. In: Kivezetések. Forum Könyvkiadó, Újvidék – Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka.
- Pálinkás József (1971): *A szabadkai tanítóképző történetéből*. In: A tanítóképzés száz éve Szabadkán (1871-1971). Kiadja a Jubileum-szervező bizottsága. Minerva, Szabadka.
- Uő. (1969): *A tanítóképzés két évszázada Szabadkán*. In: 7Nap, 1969.március 28., április 4., április 11., április 25., május 5., június 6., június 20., augusztus 29.
- Kovátsné Németh Mária (2008): *Győri tanítóképzés, 1778-2008*. Nyugat-magyarországi Egyetem, Apáczai Csere János Kar, Győr.
- Iványi István (1892): *Szabadka szabad királyi város története*. Bittermann József Könyvnyomdája, Szabadka, 432-434.o.
- Др. Никола М. Поткоњак (1998): *Институције за образовање учитеља у Срба (1778-1998)*. Ин: Алманах. Уређивачки одбор Учитељског Факултета, Сомбор, стр. 61-70.
- Аркадије Варађанин (1998): *Сомборска учитељска школа*. Ин: Алманах. Уређивачки одбор Учитељског Факултета, Сомбор. стр.71-74.